

WOJCIECH SMOCZYŃSKI

Etimologijos pastabos II¹1. Lie. *veikslùs* > *veigzlùs* ir *gaštras* > *gaždras*

Etimologizuodamas lie. *pavéikslas* kaip **paveid-* + *-slas* (žr. B XXVI (2) 162 t.), neaptikau lietuvių kalboje kito tokio darinio, kuris turėtų formantą *-sl-* ir suponuotų tris fonetinius pakitimus, būtent: asimiliaciją *d-s* > *t-s* > *ss*, degeminaciją *ss* > *s* ir *k* įterpimą prieš inovacinę samplaiką *sl*. Dabar man atrodo, kad tokia paralelė galėtų būti būdvardis *veikslùs* 'ryškus, aiškus, gražus, veiksnus' (plg. NdŽ V 243). Plg. ir jo vedinius: *veikslėti*, *veiksli* 'ryškėti', *véikslinti*, *-inu* 'ryškinti, aiškinti', dial. *veikslumas* 'ryškumas, veiksnumas' (NdŽ I. c.).

Jeigu manytume, kad iš dviejų šio būdvardžio reikšmių, 'ryškus' ir 'aiškus', etimologiškai senesnė yra pirmoji ir jeigu galimà semantinė parafrazė į 'matomas, regimas', tai nebūtų kliūčių susieti lie. *veikslùs* su b. - sl. veiksmazodžiu **uēid-/uīd-* 'matyti' (žr. Trautmann BSW 357 t.), taigi su tuo pačiu, iš kurio išriedėjo ir lie. *pavéikslas*. Siūlyčiau lie. *veikslùs* tokią fonetinę raidą: **veid-sl-*² > **veitsl-* > **veissl-* > **veislus* > **vei-k-slùs*. Jeigu ši rekonstrukcija teisinga, *veikslùs* galėtų papildyti baltų kalbų formų su veliariniu intarpu sąrašą, žr. E n d z e l i n s DI II 420 tt.

Kadangi *k* čia yra antrinis, būdvardžio *veikslùs* samplaikos *ks* negalima lyginti su samplaika *sk*, kurią turi artimos reikšmės būdvardžiai *vaiskùs* ir *váiskas*³.

¹ Pirmojoje „Etimologijos pastabų“ dalyje (B XXVI (2) 162–164) analizuojama lie. *pavéikslas*, *paūkštis*, *pesl̥ys* ir *nakvóti*.

² Turint galvoje *u* kamieno būdvardžių istorinį produktyvumą, nėra neįmanoma, kad **veid-sl-us* galėjo išstumti senesnę *o* kamieno formą **veid-sl-as*, todėl rekonstrukcijoje kamieno balsis nenurodomas.

³ Pr. S k a r d ž i u s ŽD 124 šį būdvardį linkęs aiškinti taip: **vaid-* + *-sk-* > **vaitsk-* > **vaisk-* > *vaisk-*, taigi tai būtų *-sk-* priesagos vedinys iš šaknies **uoid-* : **uēid-* 'matyti'.

Lie. *veikslùs* tarmėse turi variantą *veigzlùs*. Plg. *veĩgzlios litaros*, *veigzlì vietà* (Būga RR I 291). Skardžioji samplaika gž aptinkama ir vediniuose *veigzlėti*, *veĩgzli*, *veĩgzlinti*, *-inu*, *veigzlumas* (NdŽ V 242). Tokios formos, kaip *blegzdingà* < *blezdingà* arba *palagzdys* < *palazdys*, įgalintų manyti, jog *veigzlùs* yra atsiradęs iš **veizlùs* (plg. tarm. *veizėti*), įterpiant *g* prieš samplaiką *zl*. Vis dėlto teisingiau būtų priimti, jog *veigzlùs* atsirado dėl dusliųjų priebalsių grupės *ks* suskardėjimo tarp dviejų sonantų, būtent [*vej-ks-l*] > [*vej-gz-l*]. Vadinasi, tarm. *veigzlùs* laikytinas fonetiniu perdirbiniu formos *veikslùs*, išlikusios bendrinėje kalboje.

Tai, kad suskardėjimas [*i-ks-l*] > [*i-gz-l*] iš tikro lietuvių kalboje galimas, rodytų tokie tarminiai dubletai, kaip *gaĩstras* ‘gaisras’ ir *gaĩzdras* ‘pašvaistė nuo gaisro’ (žr. LKŽ III 36, 48; pimoji forma plačiau pažįstama už antrąją). Atrodo, kad istoriniu požiūriu tiek *gaĩstras*, tiek *gaĩzdras* laikytini pamatinės formos *gaĩsras* ‘didelė ugnis, šviesos atspindžiai danguje, pašvaistė; mėnesiena’ (LKŽ III 35) fonetiniais perdirbiniais. Pastaroji forma yra akivaizdus *-ra-* vedinys iš daiktavardžio *gaĩsas* (< **gaid-* + *-sas*). Artimos reikšmės žodžius *gaĩstras* ir *gaĩzdras* turėjo leksiškai atriboti nuo *gaĩsras* dvi fonetinės inovacijos, būtent 1) *t* įterpimas: *gaĩsras* > *gaĩstras* ir 2) suskardėjimas [*i-st-r*] > [*i-zd-r*]: *gaĩstras* > *gaĩzdras*⁴. Nei *d*, nei *t* nėra etimologiniai formos elementai, be to, *z* atsirado suskardėjus *s*. Tokios pat antrinės kilmės priebalsiai *d* bei *z* yra ir formoje *žaĩzdras* (žr. §2), nors čia senesnė lytis **žaĩstras* – su įterptiniu *t* – neišlaikyta.

Paralelės *gaĩsras* > *gaĩstras* svarbą rodo du faktai. Pirma, *gaĩstras* yra išvestas iš *gaĩsras*, panašiai kaip *veikslùs* iš **veislus*, t.y. įterpiant «parazi-

⁴ J. O t r e b s k i o (GJL II § 241) spėjimas, esą *gaĩstras* pakitęs į *gaĩzdras* dėl būdvardžio *gaĩdras* ir daiktavardžio *gaĩsras* kontaminacijos, nėra paremtas jokia paralele, taigi laikytinas *ad hoc* hipoteze.

tinį» sprogstamąjį priebalsį *t* resp. *k*⁵. Antra, priebalsis *s* formoje *gaist-ras*, panašiai kaip ir *s* formoje *veikslūs*, ne šaknies etimologinis elementas, o produktas dviejų dantinių priebalsių asimiliacijos, vykusios morfemų sandūroje. Formos *gaīs(t)ras* < **gais-ra-* pamatą sudaro *gaīsas*, vestinas iš **gaissas* < **gaitsas* < **gaid-sas*⁶. Taip pat ir būdvardžiui *veikslūs* suponuotina praforma **veid-sl-*, patyrusi morfonologinių pakitimų seriją, būtent *dsl* > *tsl* > *ssl* > *sl* > (*k* insercija) *k-sl*.

Pravartu dar atkreipti dėmesį į tai, kad lietuvių kalbos *gaīstras* > *gaīzdras* tipo priebalsių suskardėjimas turi artimą paralelę slavų kalbose. Irgi ten kai kuriuose sufikso *-ro-* denominaliniuose vediniuose pasirodo *t* intarpu išplėsta grupė **str*, kuri paskiau patiria suskardėjimą į *zdr*.

1. Plg. s.sl. *nozdrī* pl. '*řīves*' ru. *nozdrjá* 'nosiaskylės, šnervės' laikytini praformos **nostrī* (< **nosri* < b. – sl. **nasrai* pl.) suskardėjimo rezultatu. Pagal kilmę tai yra substantyvuotas *-ro-* būdvardis **nas-ra-* 'nosinis', išvestas iš b. –sl. daiktavardžio **nās-/nas-* 'nosis'. Šis vedinys, kaip žinoma, turi atitikmenį lie. pietų aukšt. *nastraī*, bk. *nasraī* ir vž. *noster* f. 'Nüster' iš **nus(t)ri-* (žr. Trautmann BSW 194).

2. Plg. prasl. **męzdra* [scil. *koža*] adj. f. '(mėsos) oda; plėvė' iš **męstra* < **męs-ra-* < ide. **mems-rā-* adj. f. 'mėsinė'. Ši praforma istorinėse slavų kalbose yra tęsiama tik substantyvinių vedinių. Plg. ru. *mjazdrá* 'odos apatinė (minkštoji) dalis' (plg. ru. *mjásó* 'mėsa'), slovėnų *męzdra* 't.p.; plona žaizdos plėvė', s.le. *mięzdra* 'kiaušinio plėvė'⁷. Dėl lenkų ir

⁵ Tokie skirtumai, kaip įterpiamo priebalsio kokybė ir pačios insercijos būdas (plg. *s-t-r* resp. *k-sl*), susiję su abiejų insercijų skirtinga chronologija. *t* epentezė (**sr* > *str*), kuri aptinkama, viena vertus, lietuvių, latvių, prūsų, kita vertus, slavų ir germanų kalbose, laikytina senesne už veliarinę epentezę, pažįstamą tik baltų kalboms.

⁶ Šaknis **gaid-* yra apofoniškas vedinys iš pamatinio laipsnio **geid-*. Plg. santykį lie. *giedras* (iš **gaid-ra-* arba **geid-ra-*): gr. *φαιδρός* 'klar, hellglänzend, leuchtend; heiter, vergnügt' (Trautmann BSW 75).

⁷ Plg. W.S m o c z y Ń s k i, Le vieux-prussien *wobsd'us* EV. 670: lecture et étymologie. – Lingua Posnaniensis, 1987, XXIX, 52. Čia suabejota tradiciniu teiginiu, kad žodžiams *nozdrī* ir **męzdra* postuluotinas ide. sufiksas **-dhro-*.

slovėnų žodžių semantikos plg. santykį tarp lo. *membrāna* 'plona oda, plėvė' ir lo. *membrum* 'penis' iš **mems-ro-*, kuris traktuojamas kaip substantyvuotas *-ro-* būdvardis, reiškiantis 'mėsinis'⁸.

Slavų kalbose, be **męzdra* iš ide. **memsrā-*, dar vartojamas ir nenazalizuotas variantas **mėzdra* iš ide. **mēs-ro-*. Plg. ru. *mezdrá* 'apatinė odos dalis', s.le. *miazdra* 'plėvė; membrana, membrana ovi' ir *miezdrzyc* 'at-skirti odą nuo (žalios) mėsos'.

Šis **mėzdra* susijęs, viena vertus, su gr. *μῆποι* pl. 'užmušto aukojimui žvėries šlaunies gabalai', kita vertus, su v.air. *mír* '(mėsos) gabalas'. Žr. Trautmann BSW 178t. ir H.Eichner (7. Fachtagung der Idg. Gesellschaft, p. 144), kuris iškelia hipotezę apie ide. *m : o* kaitą.

Pagaliau pastebėtina, kad baltų ir slavų areale atitikmuo lie. *nas(t)raĩ* : sl. *nozdrĩ* yra vienišas, kitaip sl. žodžiams *męzdra* ir *mėzdra* turėtų atliepti lie. **męs(t)ra* ir **mės(t)ra*.

Formos *veigzlūs* kilmę kitaip įsivaizdavo K.B ū g a (RR I 291; III 860), kuriam pritarė E.Fraenkeli (LEW 1215). Jie manė, kad šis būdvardis yra praformos **veizd-lus* refleksas, kur *veizd-* laikytinas lie. *vėizdi* 'žiūri' prezentiniu kamienu. Išėities taško *veizd-* pasirinkimas yra suprantamas, turint galvoje lietuvių kalbos sinoniminį būdvardį *veizd-ūs, -i, -ù* 'ryškus, -i, -u' irrieveiksmį *veizdžiai* (plg. NdŽ V 247). Tačiau tolimesni K.Būgos samprotavimai, suponuojantys fonetinius procesus **veizdlus* > **veizglus* > *veigzlūs* (RR III 860), kertasi su lietuvių kalbos fonetikos dėsniais. K.Būgos rekonstrukcija rėmėsi dviem fonetiniais pakitimais: 1) *dl* > *gl*: **veizdlus* > **veizglus*, 2) *zg* > *gz*, t.y. pučiamasis patiria metatezę prieš priebalsinę priesagą: **veizg-lus* > *veigz-lūs*.

Dėl pakitimo *dl* > *gl* pažymėtina, kad K.Būga neatkreipė dėmesio, jog šį procesą, įprastą žodžio šakniai, blokuoja morfemų sandūra⁹.

⁸ Dėl darybos plg. lo. *cerebrum* 'smegenys, Gehirn' < pralo. **ceresrom* < ide. **k'eres-ro-* 'tai, kas yra kiaušė' : s.i. *síras-* n. 'galva; kiaušas; viršūnė', avest. *sarah-* 't.p.' iš ide. **k'rh₂-os*.

⁹ Dėl **tl*, **dl* pakitimo į lie. *kl*, *gl*, vykstančio vienos morfemos ribose, plg. lie. *ėglė*, *la*.

Pirma, plg. sufikso *-lus* būdvardžius, kaip *putlūs* DP «pyszny, nadęty, hardy» iš *pūsti*, *puntū*, *putaū* ir *pavydlūs* iš *pavydėti*. Antra, tokius daiktavardžius, kaip *skaītlūs* (: *skaityti*), *spiētliūs* (: *spiēčiasi*), *vedlūs* (: *vēda*), *juodlūs* ‘toks juodas vabalas’ (: *júodas*), toliau verba iterativa su *-lioti*, pvz., *mētlioti* (: *mēta*), pagaliau – dūrinius, pvz., *rāt-lankis*, *blaūzd-lauža* ir t.t. Atmetus pakitimą **veiz-dl-us* į **veiz-gl-us*, neįmanoma priimti K.Būgos suponuojamos metatezės *zg > gz* prieš priesagą *-lus*¹⁰.

2.Lie. žaīzdras

Priebalsio *t* insercija ir antrinis suskardėjimas [*i-st-r*] > [*i-zd-r*], konstatuotas lie. tarm. *gaīzdras*, aptinkamas ir žodyje *žaīzdras* (*žaīzdrė*) ‘kalvės krosnis, židinyš’¹¹, kuris vestinas iš **žais-t-ras* < **žais-ras*. Ir čia esama *-ra-* vedinio iš nominalinio kamieno, būtent iš **žaisas*, kuris savo ruožtu kildintinas iš **žaissas* < **žaitsas* < **žaid-* + *-sas*. Plg. lie. *žaiđas* ‘krosnis, židinyš’, s.lie. *žaidis* ‘krosnis, Ofen’ (Bretkūnas) - *o* laipsnio vedinį iš pirminio veiksmazodžio *žiedžiū*, *žiēsti* (šaknis **žeid-*) ir lie. tarm. *žaištis* «miejsce, gdzie żar zgarnywają, ognisko, np. w kuźni, w piecu»

egle iš **edlė* (plg. prasl. **edlaʹedlʹa*, s.ček. *jedle*, slov. *jedlʹa*, s.lie. *jodta*, s.sl. *jela* ‘ἐλάτση’, ru. *jelb*, *jeli*), s.lie. *kłumką* DP 35₃₃ «tłomok», *kłumkas* SzD³ 444 s.v. *tłomok*, *sarcina* iš **tlumkas* (skolinys iš le. *tłomok/tłumok*), priesagą lie. *-kla-*, kuri vestina iš ide. **-tlo-*.

¹⁰Minėtai metatezei K.B ū g a pateikia vienintelę paralelę iš onomastikos, būtent *ks* > **sk*, suponuojamą vokiškam Vislos pavadinimui: *Weichsel* < **Vikslā* < **Visklā* < **Vistlā* ‘Vistula’ (RR III 860). Daroma prielaida, esą vokiečiai susipažinę su Vislos pavadinimu tarpininkaujant baltų (prūsų?) dialektui, kuriame *tl* pakitę į *kl*.

Atrodo, kad tai ne vienintelis šio hidronimo aiškinimas, nes vokiečių priebalsių grupė *chs* gali būti išaiškinta remiantis vakarų germanų fonetikos ypatybėmis. Pamatinė anglosaksų forma *Wistle* ‘Vistula’ pakinta į **Wiskle* dėl dviejų dantinių priebalsių disimiliacijos, po to *sk* (rašoma *sch*) virsta į *hs*: **Wischle* > vva. *Wihsel*. Plg. gretimines vok. hidronimo formas *Asscha* ir *Ahsa* 1088 (dabar *Aschach*). Tolimesnė raidos fazė, t.y asimiliacija *hs* > *ss*, dokumentuota vž. forma *Wissel*. Žr. *Mittelhochdeutsche Grammatik von Hermann P a u l*, 19.Auflage bearbeitet von Walther Mitzka, Tübingen: Max Niemeyer, 1963, §99, 114.

¹¹Žr. K.B ū g a RR I 292, 372.

(Būga RR I 292 iš Kossarzewskio Lituanica 159b) iš *žaid- + -tis – sekundarinės derivacijos pavyzdį.

3. Lie. žiėzdrai, žiėgždros

Lyginant formų *žaiždras* ir *gaiždras* fonetinę istoriją, matyti, kad formaliai diferencijuojantis giminiškoms formoms kalba gali prarasti ankstesnius evoliucinius narius, kurie buvo išėities taškas tam tikroms tolesnėms inovacijoms.

Jeigu lie. *žiėzdrai* m. pl., tarm. *žiėzdros* f. pl. 'žvyras' šaknis vestina iš ide. *g'eis- (plg. vvž. *kis* 'grober Sand'), tai prabaltų epochai reikėtų suponuoti fonetinį refleksą *žeis-¹². Jeigu lie. -zdr- atsirado fonetiškai pakitus -s + -r tipo morfologinei ribai (žr. aukščiau), tai yra pagrindo manyti, kad ir *žiėzdrai* atveju šaknis prabalt. *žeis- buvo išplėsta priesaga -r-: *žeis-ra-. Vedant lie. *žaiždras iš *žaisras prireikė rekonstruoti tarpinę grandį *žaistras. Panašiai dabar, norėdami racionaliai susieti *žeisra- su istoriniu *žiėzdra-*, turime suponuoti praformą su epentetiniu priebalsiu *t*, t.y. *žeistra-. Pakitimas *žeistra- į *žiėzdra-* yra paralelus aukščiau aptartiems pakitimams *gaistras* > *gaiždras* ir *žaistras > *žaiždras*.

Lietuvių kalbos tarmėse moteriškosios giminės variantas *žiėzdros* turi sinonimus *žiėgždros* ir *žiėgždros* (žr. F r a e n k e l LEW 1307). Tai dvi tolesnės formalios raidos formos. Jos išriedėjo iš *žiėzdros* dėl fonetinių inovacijų: 1) veliarinio intarpo (*žiėgždros*), 2) veliarizacijos (g)z > (g)ž (*žiėgždros* > *žiėgždros*). Formos *žiėgždros/žiėgždros* taip santykiauja su pirmykščiu *žiėzdros*, kaip *žigždras* su *žizdras*, *žvaigždė* su tarm. *žvaizdė*¹³ ir kaip *blegždingà* su *blegzdinga* (Bretkūnas) ir *blezdingà*¹⁴.

¹²Plg. ide. ir prabalt. -sl. diftongo *ei refleksus formose lie. *liežiù* (s.sl. *ližq*), *piešiù* (s.sl. *pišq*), *žiedžiù* (s.sl. *ziždq*) ir *ničkas* (s.sl. *nikcto*).

¹³Turint galvoje prūsų duomenis, būtent daiktavardį *swāigstan* acc. sg. «Schein» = /sv'aikstan/, kilusį iš /svaista/ < prabalt. *švait-tā f. 'šviesa' (plg. lie. *švai(s)týti* : s.sl. *světiiti* t.p.), ir denominalinį veiksmažodį /svaistint/ su variantu *svai-k-stint/ (plg. 3 sg. preter.

Lietuvių kalbos fonetinių tendencijų tipologijos požiūriu atvejais *žiē-g-zdros* yra įdomus tuo, kad veliarinis intarpas čia prisijungia prie ankstesnio dentalinio intarpo, plg. aukščiau rekonstruotas formas **žeis-t-ra* < **žeisra*. Palyginimui tinka ir paralelė su *k*¹⁵: pietų aukšt. *apina-k-stris* ‘pamautas, brizgilas’ (LKŽ I 216) šalia *apinas-t-ris* (*apýnas-t-ris*) iš pirmykščio *apinasris*, *apýnasris*, s.lie. *apinasris* SzD3 92 s.v. *kágániec koński*, 467 s.v. *uździenica*. Kaip tolimesnę paralelę galima nurodyti *la-g-zdà* šalia *lazdà*, kuri, būdama skolinys iš br. *loza*, turi neetimologinį *d* (laukiama lie. **lazà*). Dėl antrinės *zd* grupės plg. dar lie. slavizmus *bēzdas* ir *bēzdas* iš **bezas* ← le. *bez*; *ābrozdas* šalia s.lie. *ābrozas*, *ābrazas* ← le. *obraz* (Skardžius, Slav. Lehnw. im Alit. 41 ir 24; Otrębski GJL I §468).

4. Lie. *žvirzdai*, *žvirgždai*

Lie. *žiēzdrai* sinonimas yra *žvirzdai* ‘smėlis’, paliudytas jau DP: *żwirzdo* 579 33, 36, *żwirzdu* 316₄₃ «piasek» (Kudzinowski Indeks do DP II 483). Sprendžiant pagal slavų atitikmenį **zvbrst-*, s.-ch. *zvřst* ‘eine Art weichen Steines’, iš kurio R. Trautmannas (BSW 375) išvedė praformą

ast erschwāistiuns «hat erleuchtet» ir 3 sg. prez. *poswāigstinai* «(das) erleuchte», *erschwāigstinai* «erleuchtet»), galima lie. *žvaizdė* > *žvai-g-ždė* laikyti pirmykščio **švaistė* suskardėjusiu variantu. Žr. dar W.S m o c z y ņ i s k i, *Studia bałto-słowiańskie I*, Wrocław, 1989, 58.

¹⁴Dėl paralelios veliarizacijos (*k*)s > (*k*)š plg. 1. s.lie. *namýkštis* SzPS ‘šeimynos narys, namiškis’ iš **namystis* (plg. *namýstė* ‘namai, namų ūkis’, LKŽ VIII 531), *naminýkštis* Szd ‘namiškis’ iš **naminystis* (plg. *naminýstė* SzD ‘namų ūkis’, LKŽ VIII 532t.), *šeimýnykštis* šalia *šeimýnystis* (LKŽ XIV 609, 612), *tėvykštė* iš **tėvystė*, 2. *bálkšvas* šalia *bałšvas*, *pūkšlė* šalia *pūslė*, *druņkštis* šalia *druņstis* (LKŽ II 757), *žaltvỹkšlė* ‘Irrlicht’ (Mielcke) šalia *tviská*, 3. *paũkštis* iš **paustis* < **paut-tis* (žr. B XXVI 163), *šikšnà* iš **šisna* < **šis-snà* (prabalt. šaknis **ses-/šis-* ‘rėžti’, plg. s.i. *sásati* ‘rėžia, pjauja’ < ide. **k’es-*), 4. slavizmai: *krikštas* iš **kristas* ← s.ru. *krbstь*, *šėkštis* ‘ilga kartis, rungas’ iš **šestis* ← br. *šescь* (be to, plg. *šėkštė* ir suskardėjusį *šėgždė*, LKŽ XIV 617t. ir 604), *šerškštis* šalia *šerštis* ← br. *šersь*, *šekštařnė* ‘krumpliariatis’ (LKŽ XIV 617) iš **šestarnė* ← br. *šesternja*.

¹⁵Su *g* greitomis nepavyko surasti.

b. -sl. **žvirsta*- 'Kies', lietuvių kalboje lauktinas refleksas **žvirstai*. Lie. *zd* vietoj laukiamo *st* Trautmannas (l.c.) aiškina kaip «Assimilation an den stimmhaften Wortanlaut». Vis dėlto galbūt *žvirzdai* turi *zd* dėl artimos reikšmės formos *žiēzdrai* poveikio? Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad kaip šalia *žiēzdros* atsirado variantas *žiē-g-ždros*, taip šalia *žvirzdai* atsirado *žvir-g-ždai* (plg. Būga RR I 292, kur dar nurodoma la. *zvīr-g-zdi*).

5. Lie. *kemzdrỹnė*

Lie. *kemzdrỹnė* 'kemsų priaugusi vieta, kemsynė', laikytino *nomen loci* iš **kemzdras* (plg. antrinį tarm. *kémzras* 'kęsas, kupstas', LKŽ V 565), priebalsių grupė *m-zd-r* gali būti paaiškinta kaip grupės **m-st-r* (**kemstras*) suskardėjimo rezultatas; *t* čia yra intarpas morfemų sandūroje. *kemz(d)r-* praforma galėjo būti **kemsras*, t.y. *-ra-* vedinys iš daiktavardžio *kémsas/késas* 'samanomis ar žole apžėlęs kelmas ar žemės kauburėlis' (LKŽ V 563, 634). Darybos požiūriu **kemsras* ir *kémsas* susiję taip pat, kaip *gaĩsras* ir *gaĩsas* (žr. §1). Kadangi priebalsiai *m* ir *ĩ* priklauso tai pačiai sonantų klasei, tai fonetinė raida *msr* > *mstr* > *mzdr* laikytina visiškai paraleli raidai *ĩsr* > *ĩstr* > *izdr*, būdingai nagrinėtiems žodžiams *gaĩsras* > *gaĩstras* > *gaĩzdras* (žr. §1) ir **žaisras* > **žastras* > *žaiždras* (žr. §2). Pagaliau darybiškai *kemzdrỹnė* ir **kemzdras* (tarm. *kémzras*) santykiauja taip pat, kaip *kemsỹnė* 'šlapia kemsuota vieta; kemsų priaugusi vieta' ir *kémsas* (LKŽ V 563)¹⁶.

¹⁶J. Otrębskio (GJL II §246) nuomone, šaknies *kemzdr-* sonantas *r* atsirado dėl *kaup-rà* ir *kuprà* poveikio žodžiui **kemstas* (gretiminė *kémsas* forma, kurios *-stas* galėjo būti nusiziūrėtas iš sinonimo *kùpstas*). Junginį *zd* J. Otrębskis teisingai aiškino kaip *st* asimiliaciją «skardžiųų aplinkoje».

6. Lie. *kremzlė*

K.Būga (RR I 285) analizavo lie. *kremzlė* kaip **kremzd-lė*, įrodymui pasitelkdamas pr. *gremdsde* EV. 87 'Nasenknorpel', taisomą į <kremdsde> = **kremzde*. Man nežinomas kitas lietuvių kalbos žodis, kurio *-zlė* galėtų būti vestina iš **-zdlė*. Be to, Būgos interpretacija neleidžia susieti **kremzd-* su plačiai pažįstamu variantu lie. *kremslė* (LKŽ VI 524), kurio niekaip neįmanoma kildinti iš **kremst-slė*¹⁷.

Drauge su E.Fraenkeliu (LEW 299) manau, jog *kremslė* priklauso veiksmazodžio *kremtù*, *krim̃sti* šeimai ir todėl skaidytina į **kremt-* + *-slė*. O dėl hapakso pr. *gremdsde*, tai jį galima skaityti /kremst-/ arba /krimst-/ ir vesti iš **kremt-ti-* arba **krimt-ti-*, nes prūsų ir vokiečių rašyboje skardieji priebalsiai kartais atstoja dusliusius. Plg.

1. = /p/: *sbango* EV. 452 «Gebys» ['žąslai'] = /spanga/ f., skolinys iš vva. *spange* f. 'Balken, Riegel; Band, Spange'; *poquelbton* III adv. «knieend» = [pak'ulpton], metatezė iš */pakl'uptan/ (plg. lie. *paklūpęs* : *paklūpti*, *-klumpù*);

2. <d> = /t/: *podingai* III «(das dir) gefalle» = /patinkai/, plg. lie. *patiñka* (žr. Baltistica Priedas III/1 190); *plauxdine* EV. 488 «Vederbette» ['duknos patalai'] = /plaukstin-/ arba /plauksni:t-/, plg. lie. tarm. *plūksnos*; *tuldīsnan* III «Freude» = /tult'i:snan/, vedinys iš paskolinto pr. */tulta/ 'šventė' ← vva. *tult*, *dult* f. 'kirchl. Fest; Jahrmarkt';

3. <g> = /k/: *girmis* EV. 786 «Made» = /kirmis/, plg. lie. *kirmis* 't.p.'; *agins* EV. 80 acc.pl. 'akis' = /akins/; *swāigstan* III «Schein» = /sv'aikstan/ (žr. išn. 13); *dongo* EV. 403 «Refe» ['Gestell für Trinkgeschirre'] iš */tunka/ f., skolinys iš s.le. *tunka* «rodzaj beczułki do przenoszenia naczyńia stołowego»¹⁸.

¹⁷V.Mažiulis (PEŽ I 406) atmeta K.Būgos interpretaciją. Sekdamas J.Endzelynu, jis lygina pr. [gremzd-] su la. *gremzdi* 'Abschabsel (: *gremzt* 'graužti, krimsti') bei su veiksmazodžiais lie. tarm. *grémžia*, *grémžė*, *grémžti* 'skusti, gramdyti' ir *grémžda*, *grémždė*, *grémžti* 't.p.'.

¹⁸Dėl reikšmės plg. s.le. *faska* 1. 'dolium', 2. 'vas quoddam maius vel cista, qua vasa

Be to, plg. dar R. Trautmanno ASD 180t. nurodytus pavyzdžius.

Dusliųjų priebalsių suskardėjimas tarp *m* ir *r*, konstatuotas **kemstr-* > *kemzdr-* atveju (žr. §5), įgalina postuluoti panašų procesą ir *m-l* apsuptyje: *kremslė* > *kremzlė*, *kremsliaĩ* > *kremzliaĩ*. Panašiai *drum̃zlės*, *drumzlius* suponuoja **drumslės*, **drumslūs*. Plg. sinonimą su *s drumstūs*, be to, *drum̃stai*. Tačiau būdvardžio *drumzdūs* baigmuo *-zdus* turbūt yra analogiškas *drumzlius* baigmeniui *-zlus*, nes tik čia priebalsį *s* iš abiejų pusių supa sonantai.

Remiantis klasikiniu K. Būgos (RR I 283, 285, 292) supratimu, kuriam pritaria ir etimologas V. Urbutis (Baltų etimologijos etiudai, p. 105), lie. *gaĩzdras*, *žaĩzdras*, *žiẽzdrai* ir *kemzdr-* laikytini priesagos *-dra-* < ide. **-dhro-* vediniais. Plg. rekonstrukcijas **g^hhais-* + *-dhro*, **žaid-dras*, **g'eis-dhro-* ir **kemsdras* (Būga l.c.). Štai keletas kontrargumentų, kurie vertė mane kitaip nei K. Būga aiškinti kai kuriuos lietuvių kalbos žodžius su priebalsių grupe *zd*.

1. Nė vienoje indoeuropiečių kalboje nėra žodžių, kurie galėtų pateisinti tokias rekonstrukcijas, kaip K. Būgos praide. **g^hhais-dhro-* arba **g'eis-dhro*. Vadinasi, lie. *gaĩzdras*, *žiẽzdrai*, nors teoriškai ir įmanomi išvesti iš praformų su priebalsių grupe ide. **sdh*¹⁹, nesant darybinių paralelių kitose ide. kalbose, negali būti traktuojami kaip paveldėti priesagos **-dhro-* dariniai. *Mutatis mutandis* tai liečia ir žodžius *žaĩzdras*, *kemzdr̃ynė*, kurių *zd* K. Būga buvo linkęs kildinti tai iš ide. **-s + dh-*, tai iš ide. **-d + dh-* (pralie. *sd*, *dd* > lie. *zd*).

2. Lietuvių kalboje nežinoma nė vieno darinio, kuriam (dar kartą: išimtinai remiantis lyginimu su kitomis ide. kalbomis) būtų galima bent

convivalia ad mensam portabantur' (Słownik staropolski / Pod red. St. Urbańczyka, II, Wrocław, 1952, 357).

¹⁹Plg. lie. *zd* žodžiuose 1) *lĩzdas*, kuris yra perdirbinys iš **nizdas* < ide. **nisdós* (*sd* laikoma šaknies **sed-* 'sėsti' nykstamuju laipsniu), 2) *bezdũ* (*bezdėti*) iš **pezdu*, su kuriuo sutampa lo. *pědō* < **pezdō* (ru. *bzdít*, *bzdetb* < prasl. **pъzděti* ir turbūt lie. *bĩzdas* rodo tos pačios šaknies nykstamąjį laipsnį).